

राज्यातील कृषि क्षेत्रात भांडवली गुंतवणूक वाढवून पायाभूत सुविधांच्या निर्मितीवर भर देणा-या, “कृषि समृद्धी योजनेच्या” अंमलबजावणीसाठी कार्यपद्धती व मार्गदर्शक सूचना विहित करण्याबाबत..

महाराष्ट्र शासन

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग,

शासन निर्णय क्रमांक कृसयो-२०२५/प्र.क्र.२१७/११-अ

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय विस्तार, मुंबई-४०० ०३२

दिनांक: २२ जुलै, २०२५.

संदर्भ :-

- १) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्रमांक प्रपीवियो-२०२५/प्र.क्र.६६/११-अ, दि.०९.०५.२०२५
- २) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्रमांक कृसयो-२०२५/प्र.क्र.१६५/११-अ, दि.१२.०६.२०२५
- ३) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्रमांक प्रपीवियो-२०२५/प्र.क्र.६६/११-अ, दि.२४.०६.२०२५
- ४) कृषि समृद्धी योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी कार्यपद्धती व मार्गदर्शक सूचना विहित करण्यासाठी गठीत समिती अहवाल, दि.२१.०७.२०२५.

प्रस्तावना :-

वातावरणातील सततच्या बदलांमुळे येणाऱ्या विविध आपत्तींना, तसेच, घटती उत्पादकता यांना तोंड देणे शक्य व्हावे, याकरिता शेतकऱ्यांना सक्षम बनविणे, शेतकऱ्यांचा शाश्वत विकास व्हावा, तसेच, शेतीमध्ये भांडवली गुंतवणूक वाढवून, पायाभूत सुविधा निर्मितीवर भर देणारी नवीन योजना राबविणे आवश्यक असल्याने, कृषी यांत्रिकीकरण, आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर, पाण्याचा सुयोग्य व किफायतशीर वापर करण्यासाठी शेततळे, सूक्ष्म सिंचन, ठिबक / तुषार सिंचन यासारख्या बाबींवर भर, नियंत्रित शेतीसाठी शेडनेट, हरितगृह, पॉलीहाऊस, संरक्षित शेती, प्लास्टिक अस्तरीकरण, मल्वींग पेपर, क्रॉप कव्हर, काटेकोर शेती (precision farming), पॅक हाऊस, गोडाऊन, कोल्ड स्टोरेज, काढणी पश्चात व्यवस्थापन, कृषि प्रक्रिया, मूल्य साखळी विकसन, शेतमालाच्या ब्रँडिंग, पॅकींग, साठवणूक सुविधेसाठी गोडाऊन, कोल्ड स्टोरेज, पॅक हाऊस, इत्यादी सुविधा, तसेच, शेतकऱ्यांसाठी शेळी पालन, फळबाग लागवड, रेशीम उद्योग

इत्यादी बाबींसाठी, सन २०१८ ते २०२४ दरम्यान राबविल्या गेलेल्या, “नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी प्रकल्पाच्या” धर्तीवर, केंद्र व राज्य शासनाच्या मार्गदर्शक सूचना, निकष व मापदंडांनुसार, थेट लाभ हस्तांतरण (Direct Benefit Transfer) तत्त्वावर सन २०२५-२६ पासून नवीन योजना राबविण्यास, उपरोक्त संदर्भ क्र.(१) येथील शासन निर्णयाद्वारे मान्यता देण्यात आली आहे. सदर नवीन योजनेचे नामकरण, “कृषि समृद्धी योजना” असे करण्यात आले आहे.

“कृषि समृद्धी योजनेची” अंमलबजावणी करताना, अंमलात आणावयाची कार्यपद्धती व तद्अनुषंगाने योजनेसाठीच्या मार्गदर्शक सूचना विहित करण्याकरिता, प्रकल्प संचालक, नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी प्रकल्प यांच्या अध्यक्षतेखाली, उपरोक्त संदर्भ क्र.(२) येथील शासन निर्णयाद्वारे समितीचे गठन करण्यात आले होते. सदर समितीने त्यांना ठरवून दिलेल्या कार्यक्षेत्राबाबत नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी प्रकल्पाचे परीक्षण करून तसेच, कृषि विकास, उत्पादकता, कृषि क्षेत्रातील समस्या, विविध योजनांतील जिल्हानिहाय निधी वापर या संदर्भातील दस्तऐवजांचे सखोल परीक्षण करून, तसेच, कृषि गुंतवणूकीसाठी उपलब्ध विविध केंद्र, राज्य निधीचा अभ्यास व कृषि क्षेत्रातील हवामान लवचिकतेचे पैलू तपासून, आपला अहवाल संदर्भ क्र.(४) अन्वये शासनास सादर केला आहे.

महाराष्ट्र हे देशातील तिस-या क्रमांकाचे मोठे कृषि राज्य असून, राज्याच्या सकल मूल्यवर्धनात (GSVA) कृषि क्षेत्राचा महत्त्वाचा वाटा आहे. राज्याचे एकूण भौगोलिक क्षेत्र ३०७.५८ लाख हेक्टर असून, तिन्ही हंगामातील सरासरी पेरणी क्षेत्र २१०.४५ लाख हेक्टर आहे. खरीप पिकांखालील सरासरी क्षेत्र १५२.९७ लाख हेक्टर असून, ऊस पीक वगळून सदर क्षेत्र, १४२.०२ लाख हेक्टर आहे. रब्बी पिकांखालील क्षेत्र ५३.९८ लाख हेक्टर असून, उन्हाळी पिकांखालील क्षेत्र सुमारे ३.५० लाख हेक्टर इतके आहे.

खरीप हंगामात प्रामुख्याने भात, नाचणी, खरीप ज्वारी, बाजरी, मका, कडधान्ये(मूग, तूर, उडीद), गळीतधान्य पीके (तीळ, भूईमूग, सोयाबीन) व नगदी पीके(ऊस, कापूस) यांची तर, रब्बी हंगामात प्रामुख्याने, रब्बी ज्वारी, गहू, मका, हरभरा गळीतधान्य पीके (करडई, जवस, तीळ, सुर्यफूल) व उन्हाळी हंगामात उन्हाळी भात, मका, भूईमूग, सोयाबीन, तीळ व सुर्यफूल या पिकांची लागवड करण्यात येते.

याव्यतिरिक्त राज्यात फळे व भाजीपाला पिकांचे देखील मोठ्या प्रमाणात उत्पादन होत असते. सन २०२३-२४ मध्ये फलोत्पादन पिकांखालील क्षेत्र सुमारे २१.७४ लाख हेक्टर इतके होते.

राज्यातील सुमारे निम्म्या लोकसंख्येसाठी कृषि हा उपजीविकेचा प्रमुख स्रोत आहे. तथापि, हवामान बदल, नैसर्गिक आपत्ती, घटती उत्पादकता, लहान भूधारणा त्यामुळे तंत्रज्ञान वापरावर येणा-या मर्यादा, अधिक उत्पादन खर्च, अपुऱ्या सिंचन सुविधा, प्रामुख्याने पावसावर अवलंबून असलेली शेती, विविध प्रदेशातील भिन्न हवामान परिस्थिती, तसेच, साठवण व प्रक्रिया आणि बाजारपेठेच्या सुलभतेचा अभाव, अचूक कृषि हवामान सल्ल्यांचा अभाव, तसेच, शेतीसाठी कर्जाची कमी उपलब्धता असल्याने, शेतक-यांना दिर्घ मुदतीची गुंतवणूक करण्यास येत असलेल्या मर्यादा ही, महाराष्ट्रातील शेतीसमोरील प्रमुख आव्हाने आहेत. याशिवाय, पिकांच्या उत्पादनामध्ये एकूण पाऊस, पावसाचे प्रमाण, कीड व रोगांचा प्रादुर्भाव, वितरण यासारख्या घटकांमुळेही मोठ्या प्रमाणात चढ उतार दिसून येतात. त्यामुळे कृषि वृद्धी दरामध्येही मोठ्या प्रमाणात चढ उतार दिसून येत आहेत. या वृद्धीदरामध्ये सातत्य राखण्यासाठी उपाययोजना करणे आवश्यक आहे. या आव्हानांवर मात करण्यासाठी आणि शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढवण्यासाठी कृषी क्षेत्रात भांडवली गुंतवणूक वाढवणे, पायाभूत सुविधा निर्माण करणे आणि शाश्वत उत्पादनक्षमतेत वाढ करणे आवश्यक आहे.

सन २०१८ ते २०२४ या कालावधीत जागतिक बँकेच्या सहाय्याने राबविण्यात आलेला "नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी प्रकल्प" हा हवामान-अनुकूल शेतीला चालना देणारा एक यशस्वी उपक्रम ठरला आहे. या प्रकल्पाचा उद्देश, राज्यातील निवडक जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांना हवामान बदलांमुळे उद्भवलेल्या परिस्थितीशी जुळवून घेण्यास सक्षम करणे व शेती व्यवसाय किफायातशीर करण्यास सहाय्य करणे हा होता. प्रकल्पाच्या अंतिम मूल्यमापन अहवालाचे अवलोकन केले असता, प्रकल्प अंतर्गत समाविष्ट गावात सोयाबीन, कापूस, तूर, हरभरा व ज्वारी या मुख्य पिकांच्या उत्पादन उत्पादकतेत ५-१६% वाढ व उत्पादन खर्चात १०-१५% बचत दिसून आली. तसेच, पीक घनता सुधारली, दुबार पिकाखालील क्षेत्रात वाढ झाली. पावसातील खंड अथवा अति पावसामुळे घेणाऱ्या पिकांवर परिणामांत घट झाली. यासाठी रुंद वरंबा-सरी पद्धतीने पेरणी केलेल्या क्षेत्रात २०-२५% वाढ आढळली. सूक्ष्म सिंचन व जलसंधारणामुळे ६०-७०% पाणी व ऊर्जा बचत झाली. सुमारे ११,१२० शेतकऱ्यांच्या निर्मितीतून, पाणी साठवण क्षमतेत वाढ झाली. तसेच, हवामान अनुकूल शेती पद्धतीच्या अवलंबामुळे मशागती करीताच्या खर्चात बचत झाली, शेती उत्पादन तसेच, रेशमी उद्योग, शेडनेटमधील बीजोत्पादन, मत्स्यपालन, प्रक्रिया उद्योग, मुरघास, लाकडी तेलघाना, मधमाशी पालन, इत्यादी व्यवसायांमुळे शेतकरी कुटुंबाच्या निव्वळ उत्पादनात सुमारे ४६% वाढ झाली. कृषी यांत्रिकीकरणामधील अवजारे बँक (CHC) मुळे मजुरी खर्चात ६-२९ % बचत झाली. गोदामांमुळे शेतीमाल साठवण क्षमता वाढली. याव्यतिरिक्त

निविष्ठा निवडीचे स्वातंत्र्य शेतकऱ्यांना मिळाले, तसेच, शेतकरी प्रशिक्षित झाले. वृक्ष लागवडीमुळे बायोमास निर्मितीत वाढ झाली, ही फलनिष्पत्ती या प्रकल्पातून झाल्याचे दिसून आली.

या प्रकल्पातील अनुभवांच्या आधारे, हवामान बदलांमुळे उद्भवलेल्या परिस्थितीशी जुळवून घेण्यास शेतकऱ्यांना सक्षम करण्याच्या उद्देशाने हवामान-अनुकूल, बाजार केंद्रित, नवीन तंत्रज्ञान आधारित आणि सर्वसमावेशक कृषि विकासाचा मार्ग राज्यातील शेतकऱ्यांसाठी तयार करण्याकरिता, सन २०२५-२६ पासून "कृषि समृद्धी योजना" राबविण्याच्या दृष्टीने, योजनेची कार्यपद्धती व मार्गदर्शक सूचना विहित करण्याची बाब राज्य शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

(१) कृषि समृद्धी योजनेचा उद्देश :-

कृषी क्षेत्रात भांडवली गुंतवणूक वाढवून पायाभूत सुविधा निर्माण करणे, उत्पादन खर्च कमी करणे, उत्पादकता वाढविणे, पीक विविधीकरण करणे, मूल्य साखळी बळकट करणे, तसेच हवामान अनुकूल आणि शाश्वत शेतीला प्रोत्साहन देऊन शेतकऱ्यांच्या उत्पन्नात वाढ करणे, हा कृषि समृद्धी योजनेचा मुख्य उद्देश आहे.

(२) कृषि समृद्धी योजनेची ठळक वैशिष्ट्ये :-

- i. या योजने अंतर्गत उत्पादकता, शाश्वतता आणि उत्पन्न वाढीस प्रोत्साहन देण्यासाठी प्रमुख कृषी गुंतवणूक क्षेत्रांना प्राधान्य दिले जाईल.
- ii. हवामान बदल अनुकूल शेती पद्धतीस प्रोत्साहन देण्यात येईल. यामध्ये सूक्ष्म सिंचन, हवामान अनुकूल बियाणे, पिकांचे वैविध्य, जमिनीची सुपीकता व्यवस्थापन, कमी खर्चीक यांत्रिकीकरण व मजबूत मूल्यसाखळी तयार करण्यावर भर दिला जाईल.
- iii. याशिवाय, डिजीटल शेती, काटेकोर शेती, यंत्रसामुग्री सेवा, कृषि हवामान सल्ला सेवा, गोदाम व लॉजिस्टिक्स, प्रक्रिया व निर्यात यांवर तसेच, तंत्रज्ञान प्रसारासाठी नवोन्मेष केंद्र (Innovation Hub) स्थापन करण्यावर भर दिला जाईल.
- iv. शेतकऱ्यांचे निव्वळ उत्पन्न वाढविण्याच्या दृष्टीने योजनांची आखणी व अंमलबजावणी करण्यात येईल.
- v. निर्यात वृद्धीच्या दृष्टीने गुंतवणुकीस प्रोत्साहन दिले जाईल.
- vi. जिल्हा निहाय खातेदार संख्या, जिल्हा निहाय निव्वळ पेरणी क्षेत्र, जिल्हा असुरक्षितता निर्देशांक आणि जिल्हानिहाय प्रति हेक्टर, सकल सरासरी जिल्हा मूल्यवर्धन

- (Gross District Value added of Crop sector) संयुक्त निर्देशांकावर आधारित जिल्हावार निधी वाटप करण्यात येईल.
- vii. योजनेची सुरळीत अंमलबजावणी आणि दीर्घकालीन अवलंब सुनिश्चित करण्यासाठी क्षेत्रीय कर्मचारी आणि शेतकऱ्यांसाठी क्षमता बांधणीवर भर देण्यात येईल.
- viii. योजनेंतर्गत राबविण्यात येणाऱ्या अनुदानित घटकांसाठी केंद्र व राज्य शासनामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या घटकातील देय अनुदान प्रमाण व मर्यादा लागू राहिल. जिथे प्रचलित मापदंड नाहीत किंवा आहे ते मापदंड अपुरे आहेत, त्या ठिकाणी मापदंड निश्चिती ही राज्यस्तरीय समितीमार्फत करण्यात येईल.
- ix. या योजनेत भाग घेण्यासाठी सर्व शेतकऱ्यांना **Agristack** नोंदणी क्रमांक आवश्यक राहिल. तसेच, वनहक्क कायद्यांतर्गत (FRA) वैयक्तिक वनहक्क प्राप्त शेतकऱ्यांची **Agristack** नोंदणीची सोय झालेली नाही, अशा वैयक्तिक वनहक्क प्राप्त शेतकऱ्यांसाठी पर्यायी व्यवस्था निर्माण करण्यात येईल.
- x. सदर योजना **DBT** (थेट लाभ हस्तांतरण) प्रणालीद्वारे राबविण्यात येईल.
- xi. तसेच, योजनेत प्रथम येणा-यास प्रथम प्राधान्य (first-come-first-served) या तत्वावर लाभ देण्यात येईल.
- xii. योजनेंतर्गत शेतकरी/महिला गट, उत्पादक कंपन्या यांना प्राधान्य देण्यात येईल.
- xiii. अल्प, अत्यल्प भूधारक, महिला शेतकरी, अनुसूचित जाती, जमातीचे शेतकरी आणि दिव्यांग शेतकरी यांना प्राधान्य राहिल. सदर प्राधान्यक्रमाचा महा-डिबीटी आयटी प्रणालीमध्ये समावेश असेल.
- xiv. योजनांचे समवर्ती मूल्यमापन बाह्य संस्थेकडून करण्यात येईल.
- xv. यातील प्रत्येक घटकाचा लाभ घेण्यासाठी लाभार्थ्यांना प्रशिक्षण देण्यात येईल.

(३) राज्यात सध्या कृषी विभागामार्फत राबविण्यात येत असलेल्या भांडवली गुंतवणुकीच्या योजना पुढीलप्रमाणे आहेत :-

- i. राज्य पुरस्कृत कृषी यांत्रिकीकरण योजना
- ii. भाऊसाहेब फुंडकर फळबाग लागवड योजना
- iii. राष्ट्रीय फलोत्पादन अभियान
- iv. प्रधानमंत्री सूक्ष्म सिंचन योजना
- v. प्रधानमंत्री सूक्ष्म अन्नप्रक्रिया योजना

- vi. मुख्यमंत्री कृषी व अन्नप्रक्रिया योजना
- vii. राष्ट्रीय कृषी विकास योजना (RKVY)
- viii. राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा व पोषण अभियान(यामध्ये गोडारुन बांधकाम अनुज्ञेय आहे)

(४) राज्यातील कृषि क्षेत्रात भांडवली गुंतवणूकीच्या केंद्र पुरस्कृत योजनांचा तपशील :-

अ.क्र.	योजना	योजना कोड	सन २०२५-२६ मंजूर कार्यक्रम (रुपये कोटीत)		
			केंद्र	राज्य	एकूण
१	कृषी यांत्रिकीकरण उप अभियान	MH - १७	९९.१८	६६.१२	१६५.३०
२	एकात्मिक फलोत्पादन विकास अभियान	MH - १३	८२.००	५४.६६	१३६.६६
३	प्रधानमंत्री कृषि सिंचन योजना - प्रति थेंब अधिक पीक	MH - १५	२८६.३७	१९०.९१	४७७.२८
४	प्रधानमंत्री सूक्ष्म अन्नप्रक्रिया योजना	MH - ४७८	२००.००	११३.००	३१३.००
एकूण			६६७.५५	४२४.६९	१०९२.२४

(५) राज्यात कृषि विभागातील विविध योजनांची अंमलबजावणी महा-डीबीटी (MAHA-DBT) पोर्टलद्वारे करण्यात येते. या विविध योजनांतर्गत महा-डीबीटी(MAHA-DBT) पोर्टल वरील मागणी पाहता, अर्ज संख्या व आवश्यक रक्कम याबाबतची स्थिती खालीलप्रमाणे दिसून येते:-

प्रचलित योजनांमध्ये DBT पोर्टल वरील मागणी

अ.क्र.	योजना	अर्ज संख्या (लाख)	आवश्यक रक्कम (रु.कोटी)
१	कृषी यांत्रिकीकरण	२६.७६	२२,९४०
२	सूक्ष्म सिंचन	४.२३	१३७९
३	एकात्मिक फलोत्पादन अभियान	१७.६१	१९,९०३

४	भाऊसाहेब फुंडकर फळबाग लागवड	०.२९	३२८
५	मुख्यमंत्री कृषि व अन्नप्रक्रिया योजना	०.००२	८७
	एकूण	४८.९	४४,६३७

सदर वस्तुस्थिती पाहता, वरील बाबींची म्हणजे यांत्रिकीकरण, एकात्मिक फलोत्पादन अभियान अंतर्गत शेततळे, शेततळे अस्तरीकरण, संरक्षित शेतीतील विविध घटक(जसे, हरितगृह, शेडनेटगृह, मल्विंग पेपर, क्रॉप कव्हर), काढणी पश्चात व्यवस्थापनाच्या विविध बाबी (जसे, पॅकहाऊस, शीतगृह, रेफर व्हॅन, कांदाचाळ, प्रक्रिया केंद्रे), फलोत्पादन यांत्रिकीकरण, फळबाग लागवड, सूक्ष्म सिंचन, कृषि व अन्नप्रक्रिया यांकरिता खूप मोठ्या प्रमाणात मागणी असल्याचे दिसते. तसेच, या बाबी शेतक-यांना संपृक्तता मोडवर उपलब्ध करून द्यावयाच्या झाल्यास त्यासाठी खूप मोठ्या प्रमाणात निधीची आवश्यकता आहे. तथापि, यासाठी पुरेसा निधी दरवर्षी उपलब्ध होत नाही. त्यामुळे सदर बाबींसाठी कृषि समृद्धी योजनेतून निधी उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.

(६) कृषि समृद्धी योजनेसाठी निधी उपलब्धता:-

प्रधानमंत्री पीक विमा योजना ही, राज्यात सन २०२५-२६ पासून नव्या स्वरूपात राबविण्यात येणार आहे. सन २०२३-२४ पासून राज्यात सुरु असलेल्या “सर्वसमावेशक पीक विमा योजनेत” सुधारणा करून, ही “सुधारित पीक विमा योजना”, पीक कापणी प्रयोगावर आधारित उत्पादनानुसार राबविली जाईल. याबाबत संदर्भ क्र.(४) येथील दि.२४.०६.२०२५ च्या शासन निर्णयान्वये सविस्तर सूचना देण्यात आल्या आहेत. सदर योजनेच्या अंमलबजावणीमध्ये होणा-या खर्चाच्या बचतीतून, “कृषि समृद्धी योजनेसाठी” निधी उपलब्ध करून देण्यास, त्यानुसार सन २०२५-२६ पासून पुढील ५ वर्षांमध्ये दरवर्षी रु.५००० कोटी अशी एकूण रु.२५००० कोटींची तरतूद करण्यास मा. मंत्रीमंडळाच्या दि.२९.०४.२०२५ रोजी झालेल्या बैठकीत, मान्यता प्रदान करण्यात आली आहे. त्यानुसार या योजनेसाठी स्वतंत्र लेखाशिर्षांतर्गत तरतूद अर्थसंकल्पित केली जाईल.

(७) कृषी समृद्धी योजनेतील निधी वितरणाची रचना:-

कृषी समृद्धी योजना दरवर्षी सुमारे रु.५००० कोटींच्या गुंतवणुकीवर आधारित असून, ती खालील तीन भागात विभागली जाईल :-

i. मागणीवर आधारित योजना :-

DBT प्रणालीद्वारे थेट लाभार्थ्यांना वैयक्तिक, तसेच, सामूहिक गुंतवणुकीच्या घटकांवर आधारित सध्या कार्यान्वित असलेल्या विविध योजनांसाठी या अंतर्गत तरतूद असेल. याअंतर्गत सूक्ष्म सिंचन, भाडेतत्वावर कृषि अवजारे बँक (CHC) व सामुदायिक साधने यावर भर दिला जाईल. तसेच, कृषी यांत्रिकीकरण, मूल्य साखळी विकसन, जैविक शेती, साठवणूक, अन्न प्रक्रिया, नैसर्गिक शेती, प्रशिक्षण, Integrated Nutrient Management, Integrated Pest Management आणि विस्तार यावर देखील मोठ्या प्रमाणात भर देण्यात येईल.

हा निधी मागणीवर आधारित असेल आणि प्रथम येणाऱ्यास प्राधान्य दिले जाईल, तसेच जिल्हानिहाय वार्षिक आर्थिक मर्यादा निश्चित केली जाईल.

ii. जिल्हा निधी :-

जिल्हास्तरावरील स्थानिक गुंतवणूक गरजांसाठी सदरचा निधी उपलब्ध करून दिला जाईल.

iii. राज्यस्तरीय प्रकल्प, संशोधन आणि बळकटीकरण :-

यामध्ये कृषी विद्यापीठे, कृषी विज्ञान केंद्रे (KVKs) मार्फत संशोधन, प्रशिक्षण, नवोपक्रम, प्रयोगशाळा बळकटीकरण, गुणवत्ता नियंत्रण व विस्तार सेवा, तसेच, राज्यस्तरीय प्रकल्प इत्यादींचा समावेश असेल.

अ.क्र.	घटक	निधी (रु. कोटी)	टक्केवारी (%)
१	वैयक्तिक, तसेच, सामूहिक गुंतवणुकीच्या घटकांवर आधारित कार्यान्वित असलेल्या प्रचलित योजनांसाठी	रु.४०००	८०%
२	जिल्हास्तरावरील स्थानिक गरजा लक्षात घेवून गरजेनुसार तयार करण्यात येणा-या योजनांसाठी	रु.५००	१०%
३	राज्यातील कृषि विकासासाठी आवश्यक संशोधन व इतर महत्त्वपूर्ण गुंतवणुकीच्या दृष्टीने प्रकल्प आधारित राज्यस्तरीय योजना	रु.५००	१०%

(८) कृषी समृद्धी योजनेतील निधी वितरण आवश्यकतेनुसार तीन भागात होईल. या अंतर्गत समाविष्ट करावयाच्या बाबींचा अंतर्भाव हा खालील तत्वांनुसार /पद्धतीनुसार करण्यात येईल:-

- i. भाग एकचा निधी हा संपूर्णपणे मागणी आधारित असेल.
- ii. शेतकरी किंवा शेतकरी उत्पादक संस्था(FPO) यांच्याकडून आलेल्या प्रस्तावांना “प्रथम येणाऱ्यास प्रथम प्राधान्य” या तत्वावर मंजूरी दिली जाईल. शेतकरी उत्पादक कंपन्या /संस्था(FPO) यांना लाभ देण्यासाठी FPO Rating Tool चा वापर करणे बंधनकारक असेल. FPO Rating Tool च्या शिफारशीनुसार FPO ची क्षमता बांधणी करावी व प्रशिक्षण कार्यक्रमांची आखणी करावी.
- iii. जिल्हानिहाय विविध घटकांवर निधीची मर्यादा निश्चित केली जाईल. जेणेकरून ठराविक जिल्ह्यांमध्ये जास्त निधी खर्च होणार नाही आणि सर्व जिल्ह्यांना कृषी गुंतवणूक वाढविण्याची संधी मिळेल.
- iv. या निधीतून सूक्ष्म सिंचन प्रणालीचा वापर व प्रसार करणे, सिंचनाखालील क्षेत्र वाढविणे, पाण्याचा योग्य वापर करणे शक्य होईल. तसेच, भाडेतत्वावरील कृषी अवजारे बँक(CHC) द्वारे कृषी यांत्रिकीकरण उपलब्ध करून देणे व सामूहिक मालमत्ता उभारणी यांसारख्या शेतकरी हिताच्या घटकांवर भर दिला जाईल.
- v. याव्यतिरिक्त, भाग दोनचा निधी जिल्हास्तरावर, जिल्हानिहाय स्वतंत्र उपलब्ध करून दिला जाईल. सदर निधी जिल्ह्यातील स्थानिक गरजा व प्राधान्यक्रम, विशेष समस्या, प्रादेशिक वैशिष्ट्ये यांनुसार लवचिकतेने नियोजन करण्यासाठी वापरला जाईल. प्रत्येक जिल्ह्याच्या “District Strategic Plan” मध्ये कृषी विषयक विस्तृत आराखडा समाविष्ट आहे, त्यानुसार जिल्हानिहाय योजना राबविता येतील.
- vi. जिल्हा पातळीवरील समिती याबाबत निर्णय घेण्यास सक्षम राहील.
- vii. तथापि रु. १ कोटीच्या वरील प्रस्ताव, आयुक्तालय स्तरावरील समितीकडे मंजूरीसाठी पाठविण्यात येतील.
- viii. भाग तीनचा निधी, राज्यस्तरीय बळकटीकरणासाठी राखीव ठेवला जाईल.
- ix. सदर निधीतून मृदा परीक्षण प्रयोगशाळा, कीटकनाशके परीक्षण प्रयोगशाळा यांचे आधुनिकीकरण, बियाणे व इतर कृषी निविष्टांची गुणवत्ता नियंत्रण व्यवस्था मजबूत करणे, कृषी विद्यापीठे व अन्य सार्वजनिक संशोधन संस्था यांचे संशोधन प्रस्ताव, कृषी

- विज्ञान केंद्रांचे(KVK) क्षमतावर्धन, कृषी विस्तारसेवा प्रभावी करणे या व यांसारख्या कामांवर भर दिला जाईल.
- x. विभागाने कृत्रिम बुद्धिमत्ता(AI) तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यासाठी वेगळ्या निधीची तरतूद केली असून या निधीचा वापर शक्यतो कृत्रिम बुद्धिमत्ता(AI) आधारित उपक्रमांसाठी करता येणार नाही.
- xi. ह्या घटकातून कृषि विभाग व कृषि विद्यापीठांतील नवीन बांधकामांसाठी खर्च करता येणार नाही.
- xii. संपूर्ण निधी विनियोग सुनिश्चित करण्यासाठी जिल्हानिहाय वाटप(Alloted) निधीचे पुनर्वाटप करता येईल. म्हणजे एखाद्या जिल्ह्यातून अपेक्षित मागणी न आल्यास, सदर निधी संबंधित विभागातील अन्य जिल्ह्यांना वर्ग करता येईल. याबाबत आयुक्तालय स्तरावर समिती योग्य तो निर्णय घेईल.

(९) या योजनेअंतर्गत धोरणात्मक गुंतवणूक क्षेत्रे पुढीलप्रमाणे असतील :-

i. पाणी व्यवस्थापन आणि सूक्ष्म-सिंचन:-

जलव्यवस्थापनास प्राधान्य दिले जाईल. जसे - शेततळे, सूक्ष्म-सिंचन प्रणाली आणि जलसंधारण संरचनांमध्ये गुंतवणूक.

ii. मृदा आरोग्य व्यवस्थापन आणि जमीन संसाधन विकास:-

मृदा परीक्षण, सेंद्रिय खतांना प्रोत्साहन आणि अचूक अन्नद्रव्य व कीड व्यवस्थापन.

iii. हवामान-अनुकूल बहुपीक पद्धतीचा वापर:-

कडधान्ये, भरड धान्ये, तेलबिया, फलोत्पादन आणि औषधी वनस्पती अशा प्रकारे बहुपीक पद्धतीचा अवलंब करणे

iv. मूल्य साखळी विकास आणि काढणीपश्चात पायाभूत सुविधा:-

साठवण सुविधा, कोल्ड चेन, शेतमाल सुकवण्याची जागा, लघु प्रक्रिया युनिट्स, पॅकहाऊस मध्ये गुंतवणूक आणि बाजारपेठ जोडणी.

v. उपजिविका विविधीकरण आणि संलग्न उपक्रम:-

शेळीपालन, गोडया पाण्यातील मत्स्यपालन, रेशीम उद्योग, फळबाग लागवड, इ.

vi. संस्थात्मक बळकटीकरण आणि क्षमता बांधणी:-

शेतकरी उत्पादक संस्था आणि ग्राम कृषि विकास समित्या यांचे बळकटीकरण. शेतकरी व विस्तार कार्यकर्ते यांच्या क्षमता बांधणीसाठी वनामती, रामेती, विद्यापीठे व कृषि विज्ञान केंद्र येथे प्रशिक्षण.

vii. संशोधन, नवोपक्रम आणि प्रायोगिक प्रात्यक्षिके:-

हवामान स्मार्ट कृषिसाठी स्केलेबल मॉडेल्स तयार करण्यासाठी संशोधन व प्रायोगिक प्रकल्पांना प्रोत्साहन

viii. ज्ञान, संशोधन व नवोन्मेष:-

कृषि विद्यापीठांना संशोधन निधी, मृदा व पाणी प्रयोगशाळांचे आधुनिकीकरण, कीडनाशके अंश तपासणी प्रयोगशाळांचे बळकटीकरण, हवामान लवचिक तंत्रज्ञान, कमी खर्चिक यांत्रिकीकरण, कीड व पोषण व्यवस्थापन, मूल्यसाखळी विकासावर लक्ष, कृषि विद्यापीठे, कृषि विज्ञान केंद्र(KVK) यांचे डिजीटल सुविधा बळकटीकरण, बियाणे, खते, किटकनाशके व यंत्र सामुग्रीसाठी गुणवत्ता नियंत्रण व्यवस्था मजबूत करणे.

ix. प्रशिक्षण व क्षमता विकास:-

कृषि समृद्धी योजनेसाठीच्या एकूण निधीपैकी १ % रक्कम प्रशिक्षणासाठी राखीव असेल. यासाठी कृषि आयुक्तालयात प्रशिक्षण कक्ष स्थापन करून शेतकरी व विस्तार अधिका-यांसाठी सविस्तर आराखडा तयार केला जाईल. वनामती व रामेतीच्या प्रशिक्षण क्षमतेत वाढ केली जाईल. वनामतीद्वारे ज्ञान व शिक्षण व्यवस्थापन प्रणाली (KLMS) विकसित केली जाईल, ज्यावर ई-लर्निंग मॉड्युल्स, प्रशिक्षण साहित्य व संवादात्मक मंच उपलब्ध राहतील. तसेच, कृषि विद्यापीठे व कृषि विज्ञान केंद्र(KVK) यांच्या माध्यमातून जैविक उत्पादने, कीड नियंत्रण, पीक संवर्धन यावर प्रशिक्षण दिले जाईल.

वरील गुंतवणूक क्षेत्रांमध्ये, नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी योजनेतील व राज्य शासनाच्या प्रचलित योजनांतील सर्व घटकांचा समावेश असेल. याशिवाय, नैसर्गिक शेतीस प्रोत्साहन, देशी गाईंच्या संवर्धनासाठी शेतक-यांना प्रोत्साहन व सहाय्य देणे, या व अशा सारख्या बाबींचा समावेश असेल.

(१०) निधी वितरणाची जिल्हावार मर्यादा:-

निधीचे वितरण पारदर्शक पद्धतीने थेट लाभ हस्तांतरण(DBT) प्रणालीद्वारे शेतकऱ्यांच्या खात्यात थेट जमा केले जाईल. निधी समानतेने वाटपासाठीचा तपशील परिशिष्ट “१” मध्ये देण्यात आला आहे.

(११) निधी वितरण ठरविण्यासाठीचे प्रमुख निकष :-

i. जिल्हा निहाय खातेदार संख्या (Number of Landholders) (२५ %):-

११ वी कृषी गणना २०२१ नुसार, निश्चित केलेली राज्यातील जिल्हा निहाय कृषी खातेदार संख्या विचारात घेतली जाईल. सदरील निकषासाठी २५ % भारांकन असेल.

ii. जिल्हा निहाय निव्वळ पेरणी क्षेत्र (Net Sown Area) (२५ %) :-

केंद्र शासनाच्या TRA (Timely Reporting Agriculture Area) योजनेतून निश्चित केलेली आकडेवारी यासाठी वापरली जाईल. यासाठी २५ % भारांकन असेल.

iii. जिल्हा असुरक्षितता निर्देशांक (District Vulnerability Ranking) (२५ %):-

CRIDA (२०१९) संस्थेने तयार केलेल्या अहवालातून हा निर्देशांक घेण्यात येईल. यासाठी २५ % भारांकन असेल.

iv. प्रति हेक्टर सरासरी सकल जिल्हा मूल्यवर्धन (Gross District Value added of Crop sector) (GSVA) (२५%):-

जिल्ह्यातील पीक उत्पादन क्षेत्रातून निर्माण झालेल्या वस्तू व सेवांची एकूण आर्थिक किंमत / मूल्य म्हणजेच जिल्हास्तरावर शेती क्षेत्राच्या आर्थिक कामगिरीचे मोजमाप करण्यासाठी वापरल्या जाणा-या या निर्देशांकास, २५ % भारांकन असेल.

(१२) योजनेची अंमलबजावणी व संनियंत्रण :-

योजनेची अंमलबजावणी व संनियंत्रण खालील स्तरांवर केले जाईल :-

i. ग्राम पातळीवरील नियोजन व जबाबदारी (ग्राम कृषि विकास समिती(GKVS) ची भूमिका) :-

कृषि व पदुम विभागाच्या दि.०९ सप्टेंबर, २०२० च्या शासन निर्णयान्वये स्थापन करण्यात आलेल्या, ग्राम कृषि विकास समितीला, कृषि समृद्धी योजनेच्या गावपातळीवर नियोजन व अंमलबजावणीत विशेष महत्त्व आहे.

➤ ग्राम कृषि विकास समितीची कार्ये व जबाबदा-या:-

- १) कृषि समृद्धी योजने अंतर्गत गावपातळीवर प्राप्त होणाऱ्या सर्व प्रस्तावांची, अर्जांची व उपक्रमांची तपासणी करणे
- २) योजने अंतर्गत विशेषतः वैयक्तिक थेट लाभ हस्तांतरण अर्ज (DBT अर्ज), शेतकरी उत्पादक संघटनांकडून प्राप्त झालेले प्रस्ताव आणि नैसर्गिक संसाधन व्यवस्थापन व जलसंधारणाच्या कामांना प्राधान्य दिले जाईल.
- ३) तसेच, योग्य व न्याय्य पद्धतीने लाभार्थ्यांची निवड करून स्थानिक गरजांनुसार लाभाचा प्राधान्यक्रम निश्चित करणे
- ४) समितीच्या बैठका आवश्यकतेप्रमाणे, तथापि, महिन्यात किमान एक बैठक घेण्यात येईल.

ii. जिल्हास्तरीय समिती :-

जिल्हा स्तरावर संबंधित जिल्ह्याचे जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हा स्तरावरील योजनांची आखणी व अंमलबजावणी करण्याकरिता जिल्हास्तरीय समिती असेल. या समितीची रचना पुढीलप्रमाणे असेल :-

१	जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
२	मुख्य कार्यकारी अधिकारी , जिल्हा परिषद	सदस्य
३	विभागीय कृषी सहसंचालक	सदस्य
४	कृषी विद्यापीठ/ संशोधन केंद्र प्रतिनिधी	सदस्य
५	उप निबंधक सहकारी संस्था	सदस्य
६	जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी	सदस्य
७	कृषी विकास अधिकारी ,जिल्हा परिषद	सदस्य
८	जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी	सदस्य
९	जिल्ह्यातील पुरस्कार प्राप्त शेतकरी - विशेष निमंत्रित	सदस्य
१०	जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी	सदस्य सचिव

➤ जिल्हास्तरीय समितीची कार्ये व जबाबदा-या:-

- १) ही समिती कृषि समृद्धी योजनेंतर्गत जिल्हास्तरीय योजनांची अंमलबजावणी करेल.
- २) तसेच, जिल्ह्यातील स्थानिक गरजा, संसाधने आणि प्राथम्यक्रम लक्षात घेऊन योजनांची आखणी करेल.
- ३) ही समिती रु.१.०० कोटी इतक्या खर्चाच्या मर्यादेपर्यंतच्या प्रस्तावांना तांत्रिक व प्रशासकीय मान्यता देईल.
- ४) समितीच्या बैठका आवश्यकतेप्रमाणे, तथापि, महिन्यात किमान एक बैठक घेण्यात येईल.

iii. कृषि आयुक्तालय स्तरावरील समिती :-

कृषि समृद्धी योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी, आयुक्त (कृषि) यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती स्थापन करण्यात येईल. या समितीची रचना पुढीलप्रमाणे असेल :-

१	आयुक्त (कृषि)	अध्यक्ष
२	व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	सदस्य
३	कृषी संचालक (सर्व)	सदस्य
४	सहयोगी अधिष्ठाता तथा प्राचार्य कृषी महाविद्यालय, पुणे	सदस्य
५	महाराष्ट्र राज्य कृषी शिक्षण व संशोधन परिषद, पुणे प्रतिनिधी	सदस्य
६	कार्यकारी संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळ	सदस्य
७	कृषी उप संचालक (नियोजन)	सदस्य सचिव

➤ कृषि आयुक्तालय स्तरावरील समितीची कार्ये व जबाबदा-या:-

- १) कृषि समृद्धी योजनेंतर्गत योजनांची अंमलबजावणी, संनियंत्रण, मूल्यमापन यासाठी कार्य करणे
- २) कृषी समृद्धी योजने अंतर्गत योजनांची अंमलबजावणी, आढावा, पुनर्विलोकन आणि मूल्यमापन दृष्टीने कार्यवाही करणे

- ३) सदर समिती राबवावयाच्या योजना शासनाच्या धोरणाशी सुसंगत असल्याचे परीक्षण करून, नवीन घटकांची शिफारस, अंमलबजावणीतील अडचणी व त्यावर उपाययोजना सुचवेल, राज्यभरातील योजनांचे तुलनात्मक विश्लेषण करणे, यासारखी महत्वाची कार्ये पार पाडेल.
- ४) जिल्हास्तरावरून प्राप्त प्रस्तावांमधील रु.१ कोटी रकमेच्या वरील प्रकल्पांचे सखोल परीक्षण करून योग्य अटींसह मंजूरी देणे
- ५) भाग तीनच्या राज्यस्तरावरील बळकटीकरण निधीमधून सुयोग्य प्रकल्पांची निवड करण्याचा अधिकार आयुक्तालय स्तरावरील समितीस राहिल.
- ६) समितीच्या बैठका आवश्यकतेनुसार घेण्यात येतील.

iv. राज्यस्तरावरील विशेष आढावा समिती :-

कृषि समृद्धी योजनेची व्यापक व प्रभावी अंमलबजावणी कार्यक्षमतेने पार पाडण्याच्या दृष्टीने प्रधान सचिव (कृषि) यांच्या अध्यक्षतेखाली पुढीलप्रमाणे राज्यस्तरावरील विशेष आढावा समिती कार्यरत असेल :-

१	प्रधान सचिव (कृषि)	अध्यक्ष
२	प्रकल्प संचालक, नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी योजना	सदस्य
३	आयुक्त (कृषि)	सदस्य
४	व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषि उद्योग विकास महामंडळ	सदस्य
५	व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ	सदस्य
६	प्रकल्प संचालक, बाळासाहेब ठाकरे ग्रामीण कृषि परिवर्तन योजना	सदस्य
७	व्यवस्थापकीय संचालक (म.रा.फ.औ.व.मं), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	सदस्य
८	सहसचिव/उपसचिव (कृषि)	सदस्य सचिव

➤ राज्य स्तरावरील विशेष आढावा समितीची कार्ये व जबाबदा-या:-

- १) योजनेच्या अंमलबजावणीवर देखरेख ठेवणे, धोरणात्मक मार्गदर्शन करणे

- २) योजनेच्या अंमलबजावणीवेळी येणा-या विविध अडचणींच्या संदर्भात विचार विनिमय करून निर्णय घेणे. योजनेच्या अंमलबजावणीबाबत नियतकालिक आढावा घेणे.
- ३) योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी निधी उपलब्ध करून देण्याच्या दृष्टीने कार्यवाही करणे.

(१३) योजनेचे संनियंत्रण व मूल्यमापन :-

कृषि समृद्धी योजने अंतर्गत मोठ्या प्रमाणात गुंतवणूक केली जाणार असल्याने, योजनेचे तृतीय पक्षाद्वारे त्रयस्थ यादृच्छिक मूल्यमापन (Third party evaluation on random basis) दरवर्षी करणे आवश्यक आहे. यासाठी, योजनेच्या मंजूर तरतूदीच्या ०.१% इतकी रक्कम राखीव ठेवण्यात येईल. हे मूल्यमापन करण्याकरिता शासनाने वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार त्रयस्थ संनियंत्रण व मूल्यमापन संस्था नेमण्यात येईल. तिची कार्ये पुढीलप्रमाणे असतील :-

- i. ही संस्था दरवर्षी संनियंत्रण व मूल्यमापनाचे कार्य करेल. यामध्ये संशोधन व डेटा संकलनावर भर जाईल. साधारणतः पीक उत्पादकता, पिकांची घनता, विविध निर्देशांकांमध्ये सुधारणा, सामाजिक व पर्यावरणीय संदर्भ इत्यादी वर भर दिला जाईल.
- ii. सदर संनियंत्रण व मूल्यमापन संस्था आपले निष्कर्ष राज्यस्तरीय समितीस सादर करेल.
- iii. योजनेची फलनिष्पत्ती व परिणाम विषयक निर्देशांक ठरवून रिझल्ट फ्रेमवर्क तयार करून त्याबाबतचा अहवाल सादर करेल.

याखेरीज ग्राम कृषि विकास समितीचे नियतकालिक सामाजिक अंकेक्षण (Social Audit) करण्यात येईल.

(१४) योजनेकरिता लेखाशिर्ष:-

कृषि समृद्धी योजनेसाठी तरतूद अर्थसंकल्पित करण्यासाठी लेखाशिर्ष उपलब्ध करून घेण्याची कार्यवाही सुरु असून त्याबाबत स्वतंत्रपणे आदेश निर्गमित करण्यात येतील. त्यानंतर सदर लेखाशिर्षा अंतर्गत तरतूद उपलब्ध करून घेण्यात येईल.

(१५) हा शासन निर्णय, नियोजन विभागाचा अनौपचारिक संदर्भ क्र.१९५/का.१४३१, दि.१५.०४.२०२५ व वित्त विभागाचा अनौपचारिक संदर्भ क्र.१८१/२०२५/व्यय-१, दि.०९.०५.२०२५ अन्वये दिलेल्या सहमतीस अनुसरून निर्गमित करण्यात येत आहे.

(१६) प्रस्तुत शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून, त्याचा संगणक सांकेताक २०२५०७२२१३१४२३२७०१ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(प्रतिभा पाटील)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा.राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव
- २) मा.सभापती, विधानपरिषद यांचे खाजगी सचिव
- ३) मा.अध्यक्ष, विधानसभा यांचे खाजगी सचिव
- ४) मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव
- ५) मा.उपमुख्यमंत्री (नगरविकास व गृहनिर्माण) यांचे अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव
- ६) मा.उपमुख्यमंत्री (वित्त व नियोजन) यांचे सचिव
- ७) मा.मंत्री (कृषि) यांचे खाजगी सचिव/ विशेष कार्य अधिकारी
- ८) मा.राज्यमंत्री (कृषि) यांचे खाजगी सचिव/ विशेष कार्य अधिकारी
- ९) मा.विरोधी पक्षनेता, विधानसभा/विधानपरिषद यांचे खाजगी सचिव
- १०) सर्व मा.विधानसभा / मा. विधानपरिषद सदस्य
- ११) मा.मुख्य सचिव यांचे सह सचिव, मंत्रालय, मुंबई ३२
- १२) अपर मुख्य सचिव (वित्त), वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
- १३) अपर मुख्य सचिव (नियोजन), नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
- १४) अपर मुख्य सचिव (महसूल), महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई ३२
- १५) प्रधान सचिव (कृषि), कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई ३२
- १६) प्रधान सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई
- १७) प्रकल्प संचालक, नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी योजना
- १८) महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
- १९) सर्व विभागीय महसूल आयुक्त (कोकण, नाशिक, पुणे, औरंगाबाद, अमरावती, नागपूर)
- २०) आयुक्त (कृषि), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

- २१) व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषी उद्योग विकास महामंडळ
- २२) व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ
- २३) व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ
- २४) व्यवस्थापकीय संचालक (म.रा.फ.औ.व.मं), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
- २५) सर्व जिल्हाधिकारी
- २६) सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
- २७) कार्यकारी संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळ
- २८) प्रकल्प संचालक, बाळासाहेब ठाकरे ग्रामीण कृषि परिवर्तन योजना
- २९) महासंचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषी शिक्षण व संशोधन परिषद, पुणे
- ३०) सर्व कृषि संचालक, कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
- ३१) उपसचिव(कृषि), कृषि विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- ३२) सर्व विभागीय कृषि सहसंचालक
- ३३) प्रकल्प संचालक, बाळासाहेब ठाकरे ग्रामीण कृषि परिवर्तन योजना
- ३४) सर्व जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी
- ३५) सर्व जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी
- ३६) कृषी उप संचालक(नियोजन), कृषि आयुक्तालय, पुणे
- ३७) महालेखापाल, महाराष्ट्र-१/२, (लेखापरिक्षा), मुंबई.
- ३८) महालेखापाल, महाराष्ट्र-१/२, (लेखा व अनुज्ञेयता), मुंबई
- ३९) महालेखापाल, महाराष्ट्र-१/२, (लेखापरिक्षा), नागपूर
- ४०) महालेखापाल, महाराष्ट्र-१/२, (लेखा व अनुज्ञेयता), नागपूर
- ४१) संचालक, लेखा व कोषागारे, मुंबई
- ४२) अधिदान व लेखाधिकारी, मुंबई
- ४३) जिल्हा कोषागार अधिकारी, पुणे
- ४४) सहाय्यक संचालक (लेखा-१), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
- ४५) सर्व तहसिलदार
- ४६) सर्व कृषी विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद
- ४७) सहयोगी अधिष्ठाता तथा प्राचार्य कृषी महाविद्यालय, पुणे
- ४८) संशोधन संचालक, कृषी विद्यापीठ (सर्व)
- ४९) उप निबंधक सहकारी संस्था
- ५०) सर्व तालुका कृषि अधिकारी
- ५१) निवडनस्ती, कार्यासन ११-अ.

परिशिष्ट “१”

शासन निर्णय क्रमांक कृसयो-२०२५/प्र.क्र.२१७/११-अ, दि.२२.०७.२०२५

“जिल्हा निहाय निश्चित प्रमाणानुसार अपेक्षित निधी वितरण”

अ. क्र	जिल्ह्याचे नाव	११ व्या कृषीगणनेनुसार खातेदार संख्या	निव्वळ पेरणी क्षेत्र (क्षेत्र ०० हेक्टर मध्ये)	असुरक्षितता क्रमांक (Vulnerability Risk Rank)	सरासरी प्रती हेक्टर GSVA (रु. लाख)	११ व्या कृषीगणनेनुसार खातेदार संख्या (२५%)	निव्वळ पेरणी क्षेत्र (क्षेत्र ०० हेक्टर मध्ये) (२५%)	असुरक्षितता क्रमांक (Vulnerability Risk Rank) (२५%)	सरासरी प्रती हेक्टर GSVA (२५%)	Compo site Index Score	जिल्हा निहाय निधी वितरण (रु. ५०० कोटी)	जिल्हा निहाय निधी वितरण (रु. ४००० कोटी)
१	ठाणे	१३८८६२	१०७०	५१८	२.०९	०.००	०.००	०.५५	०.४८	०.२६	६.९६	५५.६९
२	पालघर	१५६७७०	१४३३	५१८	२.०९	०.०२	०.०४	०.५५	०.४८	०.२७	७.३५	५८.७७
३	रायगड	३०३८४४	१३१०	४८७	१.८९	०.१५	०.०३	०.५८	०.५५	०.३३	८.८६	७०.८५
४	रत्नागिरी	४८७९३६	२२८४	४७८	२.४९	०.३२	०.१४	०.५९	०.३४	०.३५	९.३७	७४.९२
५	सिंधुदुर्ग	३३७३८१	१४१४	४१९	२.७६	०.१८	०.०४	०.६६	०.२४	०.२८	७.५४	६०.३५
ठाणे विभाग		१४२४७९३	७५११								४०.०७	३२०.५८
६	नाशिक	७८४७३६	८५०२	५०५	२.२३	०.५९	०.८४	०.५६	०.४३	०.६०	१६.३४	१३०.६९
७	धुळे	३०४३६३	४२५६	५५३	१.२७	०.१५	०.८४	०.५१	०.७७	०.५७	१५.३३	१२२.६३
८	नंदुरबार	१७५३८९	२४०६	२१०	१.४४	०.०३	०.३६	०.८८	०.७१	०.५०	१३.३९	१०७.१३
९	जळगांव	६३१८६८	८२४६	४२६	१.२९	०.४५	०.१५	०.६५	०.७६	०.५०	१३.५५	१०८.३९
नाशिक विभाग		१८९६३५६	२३४१०								५८.६१	४६८.८५
१०	अहिल्यानगर	१२४२२०४	९९४२	१७८	१.८२	१.००	०.८१	०.९२	०.५७	०.८२	२२.२९	१७८.२९
११	पुणे	१०३९१०१	३७९९	४२१	३.४५	०.८२	१.००	०.६५	०.००	०.६२	१६.६९	१३३.५४
१२	सोलापूर	८९३६७७	९२९४	४०९	१.३७	०.६८	०.३१	०.६७	०.७३	०.६०	१६.१५	१२९.२०
पुणे विभाग		३१७४९८२	२३०३४								५५.१३	४४१.०३
१३	सातारा	९६४५९६	५१६०	३४४	१.४८	०.७५	०.९३	०.७४	०.६९	०.७८	२०.९७	१६७.८०
१४	सांगली	६८६१२२	५८७९	४७६	१.४५	०.५०	०.४६	०.६०	०.७०	०.५६	१५.२५	१२२.०२
१५	कोल्हापूर	७४१५५०	४२६०	५६५	१.७२	०.५५	०.५४	०.५०	०.६१	०.५५	१४.८३	११८.६७
कोल्हापूर विभाग		२३९२२६८	१५२९९								५१.०६	४०८.४९
१६	छ.संभाजीनगर	७१९३४४	६९५५	४७५	१.०४	०.५३	०.३६	०.६०	०.८५	०.५८	१५.७५	१२६.०१
१७	जालना	५८११२८	५८२३	३००	१.२१	०.४०	०.६६	०.७८	०.७९	०.६६	१७.८१	१४२.४९
१८	बीड	८७६८५६	७८९१	१०९	१.०२	०.६७	०.५४	०.९९	०.८६	०.७६	२०.६१	१६४.९२
छ. संभाजीनगर विभाग		२१७७३२८	२०६७०								५४.१८	४३३.४२
१९	लातूर	५०८८६०	५३३९	२३१	१.१९	०.३४	०.७७	०.८६	०.८०	०.६९	१८.६५	१४९.१७
२०	धाराशिव	४७७५६६	५१७२	१४५	१.३८	०.३१	०.४८	०.९५	०.७३	०.६२	१६.६७	१३३.३३

शासन निर्णय क्रमांक: कृसयो-२०२५/प्र.क्र.२१७/११-अ

२१	नांदेड	७५४५१८	७००४	१००	१.१३	०.५६	०.४६	१.००	०.८२	०.७१	१९.१६	१५३.२७
२२	परभणी	४६६१८०	५०७२	२६१	१.१८	०.३०	०.६७	०.८३	०.८०	०.६५	१७.५२	१४०.१३
२३	हिंगोली	३००७७७	३४६०	१९८	१.२९	०.१५	०.४५	०.८९	०.७६	०.५६	१५.२३	१२१.८५
लातूर विभाग		२५०७९०१	२६०४८								८७.२२	६९७.७५
२४	बुलढाणा	५७२१२८	६३७७	५०९	१.२०	०.३९	०.२७	०.५६	०.७९	०.५०	१३.६१	१०८.९१
२५	अकोला	२९२४९८	४२६०	२७२	१.२०	०.१४	०.३६	०.८२	०.७९	०.५३	१४.२२	११३.७३
२६	वाशिम	२६५६४७	३६५१	२२०	१.१५	०.११	०.२९	०.८७	०.८१	०.५२	१४.१०	११२.७९
२७	अमरावती	४५६३६०	७६१५	४१३	१.०१	०.२९	०.७४	०.६६	०.८६	०.६४	१७.२१	१३७.६७
२८	यवतमाळ	४६६७९१	८२००	३३५	०.७७	०.३०	०.८०	०.७५	०.९४	०.७०	१८.८५	१५०.८०
अमरावती विभाग		२०५३४२४	३०१०३								७७.९९	६२३.९०
२९	वर्धा	२२५४८१	३४४७	२७१	१.३३	०.०८	०.२७	०.८२	०.७५	०.४८	१२.९०	१०३.१७
३०	नागपूर	३१९८७०	५५८१	४८८	१.१६	०.१६	०.५१	०.५८	०.८१	०.५२	१३.९३	१११.४०
३१	भंडारा	२२९६१५	१६७८	३७६	१.४७	०.०८	०.०७	०.७०	०.७०	०.३९	१०.४९	८३.९०
३२	गोंदिया	२३८२२७	१८५४	३९६	१.३०	०.०९	०.०९	०.६८	०.७६	०.४०	१०.९३	८७.४५
३३	चंद्रपूर	३१७८००	५०४७	२५७	०.७६	०.१६	०.४५	०.८३	०.९५	०.६०	१६.१३	१२९.०७
३४	गडचिरोली	१५२६५२	२०२६	५०६	०.६१	०.०१	०.११	०.५६	१.००	०.४२	११.३८	९१.००
नागपूर विभाग		१४८३६४५	१९६३३								७५.७५	६०५.९९
एकूण		१७११०६९७	१६५७०८								५००.००	४०००.००